

УДК 330.14:37.014.54

І. Ф. Радіонова,
доктор економічних наук, професор
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Н. О. Ткаченко,
старший викладач
Університету економіки та права
«КРОК»

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У ФОРМУВАННІ ЕКСТЕРНАЛІЙ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

У статті аналізується передавальний механізм імпульсу, який одержує економіка від зміни рівня освіти. Виходячи із припущення про прискорення (уповільнення) економічного зростання як одну із можливих екстерналій освіти, автори досліджують опосередкований вплив соціального капіталу на формування цієї екстерналії.

Ключові слова: освітня сфера, екстерналії освіти, довіра, соціальний капітал, економічне зростання.

І. Ф. Радіонова, Н. А. Ткаченко
СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В ФОРМУВАННІ
ЕКСТЕРНАЛІЙ СФЕРИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье анализируется передаточный механизм импульса, полученного экономикой от изменения уровня образования. Исходя из предположения об ускорении (замедлении) экономического роста как о возможной экстерналии образования, авторы исследуют опосредованное влияние социального капитала на формирование этой экстерналии.

Ключевые слова: сфера образования, экстерналии образования, доверие, социальный капитал, экономический рост.

I. F. Radionova, N. O. Tkachenko
SOCIAL CAPITAL IN THE PROCESS OF
EDUCATIONAL SPHERE EXTERNALITIES
FORMATION

The article under consideration analyzes the intermediary mechanism of impulse which results in economics due to education level change. In terms of assumption as regards economic growth acceleration (impairment) as one of possible education externalities the authors are researching the indirect social capital influence upon this externality formation.

Key words: education sphere, education externalities, confidence, social capital, economic growth.

Постановка проблеми. Освітня сфера є діяльністю із значною кількістю екстерналій – зовнішніх ефектів, отримувачем (реципієнтом) яких стає суспільство у цілому. Найбільш очевидно і найчастіше досліджуваною позитивною економічною екстерналією освіти визнається прискорення економічного зростання, збільшення інвестицій в економіку та зменшення рівня безробіття.

Численні емпіричні дослідження підтвердили існування прямого зв'язку між змінами загального освітнього рівня населення країн і темпами економічного зростання. Суттєвість цього зв'язку та його важливість для реалізації потенціалу національної економіки робить актуальним дослідження передавального механізму імпульсу, одержуваного економікою від освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XIX ст. дослідженню екстерналій від освіти були присвячені роботи класиків економічної науки Дж. С. Міля та А. Маршалла. У середині XX ст. економічні результати розвитку освіти аналізувалися в роботах таких видатних економістів, як Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Мінцер, Л. Хансен. Сучасні уявлення про економічні ефекти від освіти викладені у наукових працях Е. Моретті, Е. Барса, Томаса К. Бауера, М. Ворела, Н. Джеммела. Особливості формування і нагромадження соціального капіталу досліджувалися в роботах Ф. Адама, Ф. Зака, С. Кнака, Д. Норта, М. Олсона, Д. Подменика, Ф. Роса, Ф. Фукуями та ін.

Мета статті – виявлення зв'язку між рівнем освіти та економічним зростанням із урахуванням особливої ролі такого складника соціального капіталу, як довіра між економічними суб'єктами.

Основні результати дослідження. Існують підстави для припущення, що зміни освітнього рівня впливають на економічне зростання не прямо, а опосередковано – через зміни соціального капіталу. Зазвичай серед складників соціального капіталу розглядають довіру, участь (членство) у добровільних організаціях, благодійницьку діяльність [1].

Найбільш очевидно пов'язаним з освітою є такий елемент соціального капіталу, як довіра, а імпульс, отриманий від освітньої сфери, ймовірно, передається до макроекономічних показників, включно із темпами економічного зростання, через зміни рівня довіри.

Власне довіра має щонайменше два прояви: персональний (між окремими особами) та системний (інституціональний). Якщо персональна довіра віддзеркалює відносини у межах родини, трудового колективу, людської спільноти загалом, то системна – це відображення ставлення до органів державної влади, недержавних організацій, політичної активності й толерантності громадян.

Передавальний механізм імпульсу, одержаного від освіти, з урахуванням рівня довіри може бути відображений у спосіб, представлений на рис. 1.

На користь припущення про існування передавального механізму, зображеного на схемі, використовуємо такий аргумент: рівень освіти – персональна характеристика окремої людини як носія здатності до створення результату, що поширюється на все суспільство, має стати суспільним феноменом. Подібне перетворення можливе завдяки впливу на інтенсивність та якість стосунків між людьми. Оскільки ці характеристики людських взаємин є змістов-

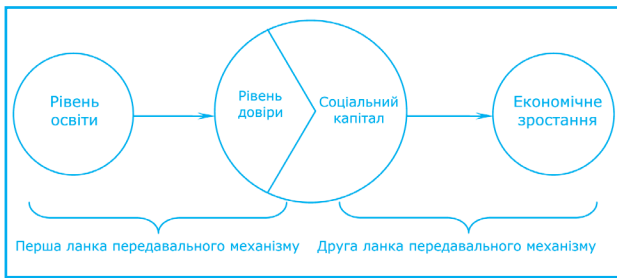

Рис 1. Передавальний механізм зміни рівня освіти
Джерело: Побудовано авторами

ною ознакою соціального капіталу, то вплив освіти на економічне зростання опосередковується саме соціальним капіталом.

За нашим припущенням, передавальний механізм імпульсу, одержаного економікою від освіти, охоплює дві ланки: «рівень освіти – рівень довіри» та «рівень довіри – економічне зростання». Друга ланка передавального механізму, а саме залежність економічного зростання від соціального капіталу і зокрема від його складника – довіри, докладно досліджена на теоретичному рівні та багаторазово перевірена економічними методами. Натомість перша ланка – зв'язок між рівнем освіти і рівнем довіри – вимагає більш глибокого аналізу.

У теорії, тобто на рівні дедуктивного аналізу, обґрунтовується як прямий, так і обернений зв'язок між довірою та економічним зростанням.

Прямий характер зв'язку, за якого відбувається пришвидшення зростання в разі збільшення довіри, став предметом обговорення у 1990-х – 2000-х роках. До пошуку аргументів на користь існування саме такого зв'язку долучилися видатні представники інституціоналізму. Результати наукового пошуку втілилися у декількох ідеях про логіку причинно-наслідкових зв'язків.

По-перше, вищий рівень довіри розглядався як причина зменшення трансакційних витрат, зокрема тих, що пов'язані із визнанням та захистом прав власності. Відповідно, економія на трансакційних витратах, які почали тлумачитися як складники виробничої функції, мала збільшувати випуск і прискорювати економічне зростання [2].

По-друге, економічна діяльність трактувалася як частина соціального життя суспільства, організація якої повинна здійснюватися за нормами, правилами та моральними зобов'язаннями, дотримання яких означає нагромадження соціального капіталу. Тож вища довіра як елемент соціального капіталу має корелюватися із вищими економічними показниками [3].

По-третьє, акцентувалася увага на здатності вищого рівня довіри сприяти вирішенню проблем, що передбачають колективні зусилля (дії), оскільки полегшується координація, покращується кооперація, відбувається узгодження суперечливих інтересів та зменшується протидія з егоїстичних мотивів [4].

По-четверте, відзначалося, що за вищого рівня довіри збільшується віддача від інвестицій у фізичний і людський капітал, швидше поширюються організаційні та технологічні інновації в масштабах усєї економіки, а відтак має пришвидшуватися економічне зростання [5].

Попри реалістичність аргументації на користь прямого зв'язку між рівнем довіри й економічним зростанням не менш обґрунтованою виглядає і аргументація **оберненого зв'язку**.

Ідея оберненого зв'язку між рівнем довіри та економічним зростанням сформульована видатним представником інституціональної теорії М. Олсоном ще у 1980-х роках [6]. Було висловлено припущення, що за високого рівня довіри узгоджені колективні дії людей, об'єднаних у професійні, культурні, релігійні та ін. організації, здатні протидіяти реформам уряду. Подібна протидія можлива тоді, коли реформи, спрямовані на підвищення ефектив-

ності й економічне зростання, обмежують реалізацію інтересів організаційно об'єднаних груп. Фактично, у цьому твердженні знайшла відображення фундаментальна суперечність між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Протилежні уявлення про зв'язок довіри й економічного зростання були узгоджені в межах теоретичної конструкції з умовною назвою «V-подібна залежність». Ця конструкція стала формалізацією узагальнення про можливість одночасного існування і прямої, і оберненої залежності. Прямий зв'язок між довірою та економічним зростанням – це явище, що більшою мірою властиве країнам із відносно нижчим економічним і соціальним розвитком та нижчим вихідним рівнем довіри. Натомість обернений зв'язок здебільшого властивий економічно розвиненим демократичним країнам із високим вихідним рівнем довіри у суспільстві [7].

Результати економетричного аналізу зв'язку між рівнем довіри й економічним зростанням виявилися достатньо суперечливими. Зокрема в роботі Ф. Роса [8] наводяться такі результати досліджень:

- у певних періодах обернений зв'язок між змінами рівня довіри та економічним зростанням справджується не лише для розвинених країн, а й для країн нижчого рівня розвитку, зокрема для постсоціалістичних (Польща, Болгарія, Румунія). Наприклад, подібними виявилися показники для Сполучених Штатів і Польщі. У США зменшення довіри на 15,1% кореспондувалось зі зростанням ВВП на 5,8%, у Польщі зменшенню довіри на 16,6% відповідало зростання ВВП на 5,2%;
- використання різних методів побудови багатofакторних регресійних моделей за однакової статистичної бази* може давати протилежні результати щодо зв'язку між індикаторами персональної (міжособистісної) довіри та темпами економічного зростання. Наприклад, застосування методу панельної регресії із фіксованими ефектами (*fixed effects robust estimation*), який передбачає вибірку специфічних об'єктів, зв'язок виявлявся оберненим. Натомість при використанні методу панельної регресії із випадковими ефектами (*random effects robust estimation*), коли вибірка складається із достатньо подібних об'єктів, було виявлено прямий зв'язок.

Можливість існування як прямого, так і оберненого зв'язку між рівнем довіри та економічним зростанням робить екстернальні ефекти освітньої сфери невизначеними. Адже, якщо припустити, що зростання освітнього потенціалу збільшує рівень довіри між членами суспільства, то це може втілитися як у пришвидшенні, так і в уповільненні економічного зростання. Так само вірогідно, що збільшення освітнього рівня здатне викликати як зростання, так і падіння рівня довіри.

Можливі варіанти освітніх екстерналій за показником темпів економічного зростання з урахуванням рівня довіри в механізмі трансмісії змін освітнього рівня подано у матричній формі (табл. 1).

У табл. 1 показано, що екстерналії освіти можуть бути як позитивними («+» – для першого та четвертого варіантів), так і негативними («-» – для другого та третього варіантів). А результат змін освітнього рівня – пришвидшення або уповільнення економічного зростання – залежить як від характеру зв'язку між рівнем довіри й економічним зростанням, так і від характеру зв'язку між рівнем освіти та рівнем довіри.

Багатоваріантність освітніх екстерналій є додатковим аргументом на користь важливості оцінювання характеру і щільності зв'язку між рівнем освіти та рівнем довіри в суспільстві.

* Аналізувався період 1990-х років.

** Аналізувалися дані по 41 країні за 1980–2004 рр. У багатofакторних моделях були використані такі змінні (крім рівня персональної довіри), як дохід, рівень освіти, виробництво продукту на одного працюючого.

Таблиця 1
Варіанти освітніх екстерналій

Варіанти зв'язку між зростанням рівня освіти та змінами рівня довіри у суспільстві	Варіанти екстерналій освітньої сфери, оцінені за економічним зростанням	
Рівень освіти ↑ → Рівень довіри ↑	I варіант	II варіант
	«+»	«-»
Рівень освіти ↑ → Рівень довіри ↓	III варіант	IV варіант
	«-»	«+»

Джерело: Складено авторами

Для оцінювання зв'язку між освітнім рівнем і рівнем довіри автори застосували такий інструмент, як вибіркоче обстеження із відповідною обробкою одержаних даних і розрахунком композиційних індексів персональної та інституціональної довіри. Обчислення згаданих індексів дало можливість у подальшому визначити щільність і характер аналізованого зв'язку між рівнем освіти та рівнем довіри за коефіцієнтами парної кореляції.

Дослідження спиралося на декілька вихідних нижченаведених припущень.

Припущення перше: вплив освіти на показники довіри в суспільстві найбільш очевидно виявляються для середовища студентської молоді, яка у короткому часовому проміжку суттєво збільшує свій освітній потенціал.

За цим припущенням об'єктом дослідження стали відповіді 1 583 студентів вищих навчальних закладів економічного та юридичного профілів із Києва, Дніпропетровська, Кам'янець-Подільського та Ірпеня. Статистична репрезентативність вибірки підтверджується розрахунком допустимої похибки репрезентативності***.

Припущення друге: рівень освіти може оцінюватися роками навчання студентів.

За цим припущенням було виокремлено шість освітніх рівнів (ступенів), на кожен із яких припадало в середньому 264 опитаних студенти****.

Припущення третє: необхідність розмежування та окремого оцінювання персональної (міжособистісної) довіри, яка виявляється у стосунках між окремими особами, та системної (інституціональної) довіри, що є проявом ставлення до суспільних інститутів або суспільних прошарків.

За третім припущенням, показниками (індикаторами) персональної (міжособистісної) довіри стали відповіді студентів на три запитання: «Чи погоджуєтеся Ви з думкою, що людям, які Вас оточують, загалом можна довіряти?», «Ступінь довіри між членами Вашої родини?», «Ваше ставлення до керівництва навчального закладу?». Показниками системної (інституціональної) довіри були визнані відповіді на такі запитання: «Чи маєте Ви довіру до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, судів, міліції?», «Ваше ставлення до участі в роботі недержавних (політичних, релігійних, молодіжних, спортивних, просвітницьких) організацій?», «Чи вважаєте Ви за необхідне брати участь у президентських, парламентських, місцевих виборах та референдумах із суспільно важливих питань?», «Ваше ставлення до представників інших національностей, що живуть і працюють в Україні?».

Припущення четверте: інтенсивність довіри в обох її проявах може оцінюватися часткою однозначно ствердних (позитивних) відповідей на сформульовані запитання, оскільки використання так званих проміжних відповідей значно «усереднює» результати дослідження і робить залежність рівня довіри від освітнього рівня мало помітною.

*** Похибка репрезентативності визначена за формулою

$\Delta = \sqrt{\frac{1}{n}} = 0,0251 = 2,5\%$, а вибірка визначена як репрезентативна на основі того, що генеральна сукупність для проведеного обстеження – чисельність студентів вітчизняних ВНЗ I-IV рівнів акредитації у 2010–2011 навчальному році становила 2491,3 тис. осіб [9].

**** До 1-го рівня віднесено студентів I курсу коледжу, до 2-го – студентів I курсу університету та II курсу коледжу, до 3-го – II курсу університету і III курсу коледжу, до 4-го – III курсу університету та IV курсу коледжу, а до 5-го і 6-го рівнів – відповідно IV та V курсів університету.

За четвертим припущенням, при визначенні частки позитивних відповідей до уваги бралися лише відповіді «Так», «Позитивне ставлення», «Високий ступінь довіри», натомість відповіді «Скоріше так, ніж ні», «Скоріше позитивне, ніж негативне», «Середній ступінь довіри» до уваги не бралися.

Початкові результати оцінювання зв'язку між рівнем освіти та рівнем персональної й системної довіри представлено на рис. 2 та рис. 3.

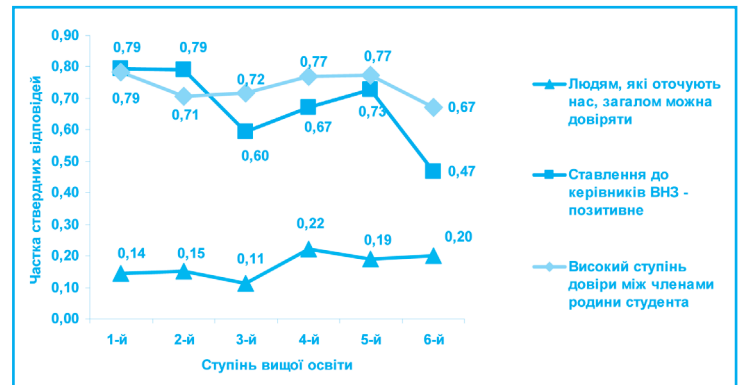

Рис. 2. Залежність показників персональної довіри від освітнього рівня студентів українських ВНЗ

Джерело: Побудовано авторами

Рис. 2 ілюструє зв'язок між рівнем освіти та трьома індикаторами персональної довіри. Зображена залежність свідчать про те, що із зростанням освітнього рівня дещо збільшується довіра студентів до людей узагалі, які формують середовище їх життя. Це можна пояснити поступовим нагромадженням досвіду спілкування, соціалізацією молоді. Натомість довіра до членів родини, так само, як і до керівників навчальних закладів, має загальну тенденцію до зменшення при зростанні освітнього рівня. Причому, її значне падіння припадає на останній (шостий) рівень освіти. Загалом, найбільшою є інтенсивність довіри до членів власної родини, яка коливається в межах 70%, дещо меншою – до керівників навчальних закладів – 60% та значно меншою – до людей узагалі із коливанням на рівні 15%.

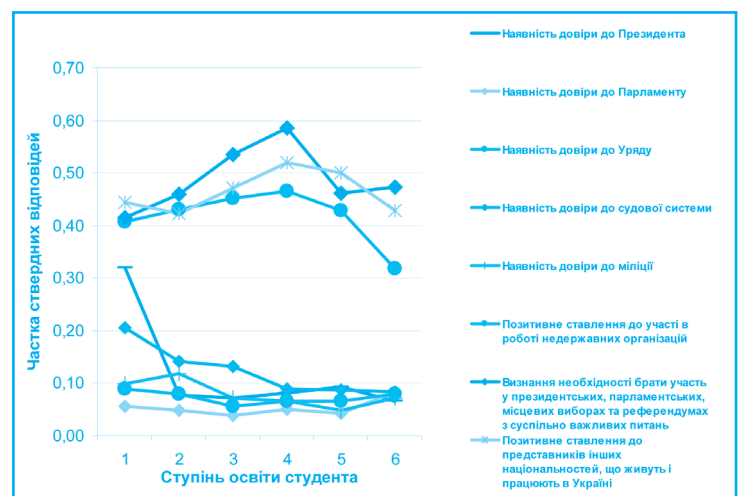

Рис. 3. Залежність показників системної довіри від освітнього рівня студентів українських ВНЗ

Джерело: Побудовано авторами

Рис. 3 демонструє залежність показників системної (інституціональної) довіри від освітнього рівня студентів. У

складі представлених показників явно виокремлюються дві групи. Перша група – це показники, які відображають ставлення до органів державної влади – інституту президентства, уряду, парламенту, судової влади та міліції. Кількісне значення позитивних відповідей у цій групі дуже низьке і коливається навколо 10%. Причому, рівень довіри до інституту президентства скорочується у 4,5 разу від першого до шостого рівня освіти, до судової влади – у 2,6 разу. Лише довіра до парламенту має певну тенденцію до зростання.

Друга група – це показники, які відображають ставлення до інститутів громадянського суспільства. Позитивні відповіді про довіру до них коливаються на рівні 50%. Найбільше позитивне ставлення студенти виявляють до участі у виборах органів влади і референдумах із суспільно важливих питань. Пік позитивного ставлення до інститутів громадянського суспільства припадає на четвертий освітній рівень та помітно скорочується на шостому освітньому рівні.

Для кількісного оцінювання залежності персональної (міжособистісної) і системної (інституціональної) довіри від рівня освіти студентів побудовано два композиційні індекси – індекс персональної довіри ($KI_{ПД}$) та індекс системної довіри ($KI_{СД}$). Індеси розраховано за такими формулами:

$$KI_{ПД} = w_i \times x_i; \sum w_i = 1; i = \overline{1,3},$$

де $KI_{ПД}$ – композиційний індекс персональної (міжособистісної) довіри; i – порядковий номер змінної; w_i – ваговий коефіцієнт, що визначається суб'єктивно; x_i – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи погоджуєтеся Ви з думкою, що людям, які Вас оточують, загалом можна довіряти?»; x_2 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Ваше ставлення до керівників навчального закладу?»; x_3 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Ступінь довіри між членами Вашої родини?».

При визначенні величини вагових коефіцієнтів w_i зроблено припущення, що найбільше значення, а отже, і внесок у формування персональної (міжособистісної) довіри робить ставлення респондентів не до конкретних осіб або членів власної родини, а до людей узагалі. Також припускалося, що ставлення до керівників навчальних закладів у соціалізації молоді є більш важливим, ніж ставлення до членів власної родини. Тому нами покладено, що $w_1 = 0,85$; $w_2 = 0,1$; $w_3 = 0,05$.

$$KI_{СД} = q_j \times y_j; \sum q_j = 1; j = \overline{1,8},$$

де $KI_{СД}$ – композиційний індекс системної (інституційної) довіри; j – порядковий номер змінної; q_j – ваговий коефіцієнт, що визначається суб'єктивно; y_1 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи маєте Ви довіру до таких органів влади, як Президент?»; y_2 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи маєте Ви довіру до таких органів влади, як Верховна Рада?»; y_3 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи маєте Ви довіру до

таких органів влади, як Кабінет Міністрів?»; y_4 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи маєте Ви довіру до таких органів влади, як суди?»; y_5 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи маєте Ви довіру до таких органів влади, як міліція?»; y_6 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви за необхідне брати участь у президентських, парламентських, місцевих виборах та референдумах із суспільно важливих питань?»; y_8 – змінна, що характеризує частку позитивних (ствердних) відповідей на запитання «Ваше ставлення до представників інших національностей, що живуть і працюють в Україні?».

При визначенні вагових коефіцієнтів q_j зроблено припущення про більше значення вагових коефіцієнтів при змінних, які відображають ставлення до інститутів державної влади, оскільки у постсоціалістичному суспільстві саме ці змінні значною мірою впливають на формування інститутів громадянського суспільства, політичну активність і етнічну толерантність громадян. Тому нами покладено такі кількісні значення коефіцієнтів: $q_1 = 0,17$; $q_2 = 0,17$; $q_3 = 0,17$; $q_4 = 0,17$; $q_5 = 0,17$; $q_6 = 0,05$; $q_7 = 0,05$; $q_8 = 0,05$.

За допомогою програмного пакету *Microsoft Excel 2003* розраховано лінійні (парні) коефіцієнти кореляції, які показують щільність зв'язку між факторною змінною – ступенем освіти студентів – та результативними змінними – рівнем персональної і системної довіри у всіх їх проявах. Для підтвердження достовірності висновків оцінено статистичну значущість встановлених залежностей. Отримані значення композиційних індексів містяться в табл. 2 і табл. 3.

Визначений коефіцієнт кореляційного зв'язку між рівнем (ступенем) освіти студентів та композиційним індексом міжособистісної довіри становить 0,361 (36,1%). Основними ознаками з'ясованої залежності є: прямий характер, що підтверджується позитивним значенням коефіцієнта кореляції; слабкість зв'язку, про що свідчить невисоке значення коефіцієнта парної кореляції; значущість зв'язку, яка підтверджена F -критерієм Фішера.

Коефіцієнт кореляційного зв'язку між ступенем освіти студентів та композиційним індексом системної (інституційної) довіри становить -0,821 (-82,1%). Основні ознаки встановленої залежності виявилися такими: непрямої (обернений) характер, що підтверджується від'ємним значенням коефіцієнта кореляції; значна щільність зв'язку, про що свідчить високе значення коефіцієнта парної кореляції; значущість зв'язку, підтверджена фактичним значенням F -критерія Фішера.

Зроблені нами за результатами соціологічного опитування висновки про характер зв'язку між рівнем освіти і системною (інституціональною) довірою є достатньо реа-

Таблиця 2
Значення композиційного індексу персональної довіри

Ступінь вищої освіти студентів	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й
Значення композиційного індексу	0,24	0,24	0,19	0,29	0,27	0,25

Джерело: Розраховано авторами****

Таблиця 3
Значення композиційного індексу системної довіри

Ступінь вищої освіти студентів	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й
Значення композиційного індексу	0,19	0,14	0,14	0,14	0,13	0,13

Джерело: Розраховано авторами

**** Автори висловлюють щирю вдячність за допомогу в розрахунках к.е.н., доц. Бурлай Т. В.

лістичними. Вони не суперечать висновкам, сформульованим на основі даних інших постсоціалістичних країн. Зокрема негативний зв'язок інституційної довіри та рівня освіти підтверджено російськими вченими при дослідженні факторної структури довіри в російському суспільстві [10]. Такий характер зв'язку може розглядатися як реакція достатньо освіченого суспільства на невдалі інституційні реформи, деформацію інститутів державної влади, що спричиняють низький рівень життя.

Позитивний, але слабкий зв'язок персональної (міжособистісної) довіри із рівнем освіти, виявлений за результатами розрахунків, не може компенсувати більш сильною негативною зв'язку системної (інституційної) довіри та рівня освіти.

Висновки. Проаналізувавши багатоваріантність екстерналії освітньої сфери (табл. 1), ми дійшли висновку, що за умови поширення залежності, виявленої для сегменту студентської молоді, на все українське суспільство, економіка України, найімовірніше, залишатиметься «в полоні» третього варіанту розвитку. Для нього справджуватиметься такий передавальний механізм: *Рівень освіти зростає – Рівень довіри знижується – Економічне зростання сповільнюється*. Відтак освітні екстерналії можуть бути негативними.

Для реалізації іншого передавального механізму із позитивним результатом у вигляді прискорення економічного зростання, а саме: *Рівень освіти зростає – Рівень довіри знижується – Економічне зростання пришвидшується* необхідною умовою є розвинуте демократичне суспільство із високим вихідним рівнем системної (інституційної) довіри. З огляду на цю обставину зміни освітнього рівня в українському суспільстві можуть виявитися економічно ефективними за умови синхронних позитивних змін соціальної сфери та нагромадження соціального капіталу.

Література

1. Адам Ф. Социальный капитал в европейских исследованиях / Ф. Адам, Д. Подменик // Социологические исследования. – 2010. – № 11. – С. 35–48.
2. North D. Institutions, institutional changes and economic performance / D. North. – Cambridge University Press, 1990. – P. 28.
3. Fukuyama F. Trust – the social virtues and the creation of Prosperity / F. Fukuyama. – New York : Free Press Paperbacks, 1996. – P. 7.
4. Knack S. Building trust, public policy, interpersonal trust and economic development / S. Knack, P. Zak // Supreme court Economic Review. – 2002. – Volume 10. – P. 98.
5. Whitery P. Economic growth and social capital / P. Whitery // Political Studies. – 2000. – № 48. – P. 450.
6. Olson M. The rise and decline of nations: economic growth, stagflation and social rigidities / M. Olson. – Yale : Yale University Press, 1982. – P. 452.
7. Barro R. Economic growth / R. Barro, X. Sala-i-Martin. – Cambridge : MIT Press, 2004. – P. 529.
8. Roth F. Social capital, trust and economic growth: a cross-sectional and panel analysis [Electronic resource] / F. Roth. – Göttingen, Univ., Diss., 2007. – Access mode : <http://webdoc.sub.gwdg.de/diss/2007/roth/roth.pdf>
9. Вищі навчальні заклади 1990–2011 рр. Статистичні дані Держкомстату України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України, 2011. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Давыденко В. А. Факторная структура феномена доверия: опыт эмпирического анализа / В. А. Давыденко, Г. Ф. Ромашкина // Экономическая теория. – 2010. – № 3. – С. 40–49.

Стаття надійшла до редакції 3 листопада 2011 року

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС-XXI

науковий журнал
ВАК України

Видається з 1996 року
Виходить 6 разів на рік

Світове господарство і міжнародні
економічні відносини
Глобальний розвиток
Геополітика
Національна безпека
Економічна теорія
Економіка і управління
Соціальна економіка і політика
Гроші, фінанси і кредит
Регіональна економіка
Політичні інститути і процеси

Автори журналу:

провідні вчені
України та світу,
посли, державні діячі,
міські голови,
лідери бізнесу

**АНАЛІТИКА ДЛЯ ЕЛІТИ:
ПЕРЕДПЛАТИ І ДОЛУЧАЙСЯ!**

**ЯК
передплатити?**

Через
передплатні агенції:
«Ідея», «Саміт»,
«Періодика»,
«Меркурій»

Через
ДП «Преса»
Передплатний
індекс:
96437

Через редакцію журналу
«Економічний часопис-XXI»:
(044) 235-98-28,
235-98-27
editor@osp.com.ua